

РЕЦЕНЗИЯ

в конкурс за заемане на академичната длъжност „професор“

на доц. д-р Андрей Тодоров Бояджиев

Катедра “Кирилометодиевистика”, Факултет по славянски филологии,

СУ “Св. Климент Охридски”

по специалност 2.1. Филология (Български език. Старобългарски език), обявен в
Държавен вестник, бр. 64 от 16.08.2016 г.

Рецензент: проф. дфн Анисава Милтенова

Институт за литература при БАН

В обявения от Ректора на СУ “Св. Климент Охридски” конкурс за присъждане на академичната длъжност “професор” специалност 2.1. Филология (Български език. Старобългарски език) единствен кандидат е доц. д-р Андрей Тодоров Бояджиев, преподавател в катедра “Кирилометодиевистика”, факултет по Славянски филологии. Той е завършил руска филология с втора специалност българска филология като е защитил дипломна работа под ръководството на проф. Румяна Павлова на тема: “Новооткритата част на Бичковския псалтир (Sin. 6/N)”. Специализира в ЦСВП “Ив. Дуйчев” (1990–1991) и в Солунския университет (1992) славянска и византийска палеография и по-късно – компютърна лингвистика и маркиращи компютърни езици в Университета в гр. Питсбърг, САЩ (1995). Още в началото на своя творчески път той се ориентира към изследване на историята на старобългарския език в най-широк обхват – от всестранната характеристика на ръкописната книга до нейното представяне с компютърни средства. За неговата професионална подготовка свидетелства и успешно защитената през 1996 г. дисертация за научната и образователна степен “доктор” на тема: “Ранната старобългарска кирилица в писмеността на Киевска Русия XI–XII век”. Андрей Бояджиев има 18 години преподавателски стаж – отначало като асистент, а после като доцент, той води семинарни упражнения и чете лекции по старобългарски език, славянска палеография, българска историческа лексикология; отговорник е за магистърската програма „Опазване на българското културно наследство“, а от 1999 г. води курсове в магистърската програма „Компютърна лингвистика. Интернет технологиг в хуманитаристиката“. Дейността му като преподавател включва лекционни изяви в чужбина: Германия (Саарбрюкен, 2004–2006 и

Кьолн, 2010–2012), в Централноевропейския университет в Будапеща, в Малта, Швеция и др. Участва в няколко международни проекта, които са представителни за дигиталната хуманитаристика в България. На първо място се откроява проектът “Електронна среда за единна научна информация на Факултета по славянски филологии при Софийския университет „Св. Климент Охридски“ (ЕСЕНИ). Научни и образователни метаданни” (в две части 2013–2014), както и проектите за изворите в славянската медиевистика (електронна библиотека, 2016) и за пергаментните откъследи от манастира “Зограф” (2016). Общо А. Бояджиев е автор на 4 книги, участва в съставянето на електронни каталози и в колективни трудове, публикува над 80 студии и статии в научната периодика и в сборници, както и преводи от старобългарски на съвременен български език. От тях за настоящия конкурс са представени две книги и 34 публикации (от тях 15 са на английски, немски и руски).

Областите, в които е представено научното творчество на А. Бояджиев за настоящия конкурс са история на славянската писменост (двете най-стари азбуки глаголица и кирилица, най-стари славянски паметници и др.), история на старобългарския език (историческа граматика и по-специално историческа лексикология), оригинални и преводни произведения в средновековната българска литература, дигитална хуманитаристика и компютърна лингвистика.

В последните години (самостоятелно и в съавторство с Б. Велчева и М. Димитрова) той изследва обстойно традицията на текста на новозавестния апокриф “Деяния на св. апостол Тома”. Ще припомня, че съчинението е със сирийски произход (II в.) и е изказано предположение както за гностически, така и за юдео-християнски характер на апокрифа. Впоследствие две от деянията и мъчението на апостол Тома (до известна степен) са преработени на гръцка почва и получават разпространение под датата 6 октомври в съответствие с честване паметта на светеца. Своеобразната литературна форма на деянията, в която личат следи от елинистичната образование, заслужава специално внимание. В три студии А. Бояджиев проучва въпроса за вероятния гръцки първообраз на старобългарския превод, трансимията на текста в късносредновековния период и езиковите особености на преводите на различните версии. В една от тях (2014) прави успешен опит да реконструира предполагаемия гръцки текст спрямо преписа в Станиславовия чети-миней (1039 НБКМ) и критическото издание (Bonnet 1903). Книгата под заглавие “Южнославянската традиция на Деянията на св. апостол Тома в Индия. 1. Старинната традиция” (предадена за печат) включва познатите версии на преводното съчинение в балканските

кирилски ръкописи, речник индекс и обратен индекс на гръцко-славянските съответствия. Книгата несъмнено е принос към проблема за многократните преводи и редакции в средновековната българска книжовност, тъй като съдържа издание на неизвестни и малкоизвестни преписи на произведението – някои от които не са упоменати в научната литература (напр. НИМ 24) и, още по-важно – показва връзката между ранния превод и дамаскинарската традиция (препис в Костенечкия дамаскин от XVII в.). Авторът е подходил предпазливо към спецификата на езика на превода, тъй като е посочил, че въпреки вероятността за по-ранен превод най-старинните преписи са от XIV в. и вероятността от допълнителна тяхна преработка е твърде голяма. Особено ценен е речникът, в който са включени гръцките съответствия и който дава възможност да се проследи подхода на неизвестния преводач към първообраза. Задълбочен интерес към състава на късносредновековните сборници, към произхода на тяхното съдържание и към езика на отделни текстове показват и други изследвания на А. Бояджиев, сред които ще спомена “Новозаветният апокриф „Видение Павлово“ в дамаскина на поп Цвятко (Cod. D. Slav. 27)”. Статията е принос към въпроса кои неканонични съчинения от старобългарската и среднобългарската епоха се включват в дамаскините и в какъв контекст. Авторът добре илюстрира не само непрекъснатата традиция в българската книжовност, но трансформирането на съставите в съпоставителен план и пораждането на нови “ядра” с дидактична функция.

Изследователският подход на А. Бояджиев към писменото наследство на славянското Средновековие съчетава историко-литературни и текстологически методи с прецизен кодикологически и езиков анализ. Образец в това отношение са очерците, които са включени в “История на българската средновековна литература” (2008; второ издание, 2009): разделите за двете азбуки глаголица и кирилица, за най-старите книжовни паметници и фрагменти, за епиграфските паметници и тяхната характеристика. Кирилските ръкописи са систематизирани според актуалните принципи, възприети в съвременната палеография и кодикология – едноерови, двуерови и преходни школи. Обемът на публикацията е 22 стр. и включва издания и богата научна литература. Хронологията на старобългарските паметници привлича вниманието с аргументираното обосноваване на датировките, които се отличават с нови, по-ранни времеви граници, напр. Зографското и Мариинското четириевангелия са отнесени към X в. (вместо традиционната датировка началото на XI в. или даже общо XI в.), а Супрасълският сборник е отнесен към средата на X в. Последният ценен български ръкопис е обект на отделна студия на А. Бояджиев от 2012 г. (в съавт. с Г.

Кръстев), в която правописът на паметника е разгледан в светлината на правописните особености на глаголическите паметници от същата епоха (евентуално времето на цар Петър, 927–969). Предложената датировка се потвърждава от най-последните проучвания на паметника в сравнение с почерците и оформлението на византийски ръкописи от тази епоха. Темата за правописните и езиковите школи и намерила продължение в студията “За едноеровия правопис с ъ в старите български паметници” (в съавт. с Б. Велчева), като се акцентира на ранния произход на ръкописите от този тип. В анализа си А. Бояджиев се придържа към становището за групиране на старобългарските кирилски книжовни и епиграфски паметници според употребата на еровите гласни и показва значението на школите с голям ер в историята на езика.

Важна страна от търсенията на автора са детайлните разбори на правописа, засвидетелстван в един и същи ръкопис, възможността за взаимното влияние между правописните системи, което вероятно се дължи на принадлежността на книжовниците към един и същи скрипторий, но с различно отношение към нормата и нейното изменение. Проблемът за наслагването и преплитането на лингвистични особености при пренасянето на средновековен славянски текст от една езикова среда в друга е в центъра на студията “Как чуждото става свое” (2016) – върху преводните Пандекти на Антиох по най-стария ръкопис Воскр. 30, руски по произход (евентуално писан около Новгород и Псков), но възходящ към ранен старобългарски първообраз. Обърнато е внимание на стилистичните характеристики и семантичните нюанси в измененията в текста. Отново на същия паметник е посветена и друга статия – ексцерптите от книгата “Пастир” на Ерм (VII в.) в Пандектите на Антиох (2013). “Пастир” не е известен в цялостен славянски превод и изследването за пръв път въвежда в обращение текстове от произведението, в които се изяснява пътя за следване на християнските добродетели и църковната йерархия.

В повечето студии на А. Бояджиев върху теми от историята на старобългарския език и неговото пренасяне в руска среда, както и в няколко етюда в областта на историческата лексикология, неговият принос се гради върху задълбочените му познания на балканската и на източнославянската традиции и умелото разкриване на тяхното взаимодействие. Изследвайки старобългарските образци по техните по-късни руски свидетели, той показва трансмисията на текста и езиковите явления в тяхната динамика. Авторът достига до съществени изводи и обобщения, които надхвърлят рамките на отделни находки и очертават една широка картина на развоя на книжовния език, включително с паралели спрямо явления в българските диалекти.

В пълен обем разбирането на автора за обема и характера на старобългарската книжовност намира израз в помагалото “Старобългарска читанка” (обем 709 стр), в което освен транскрибирани текстове, подредени по жанров принцип, се съдържат най-важните сведения за старобългарските азбуки, ключови знания за граматиката и за словообразуването, речник и библиография на източници (основни трудове, енциклопедични справочници и издания). Представена е една хармонична жанрова система с всички основни видове и жанрове – на епиграфиката, на богослужебната книжнина, житийната литература (агиографията), на песенната поезия (химнографията), похвалните и поучителните слова (омилетиката), молитвите, тълкувателната литература, апокрифите и др. Трудът до голяма степен разширява хоризонта на познанията за старобългарския език отвъд емпиричния материал и е не само учебно пособие, но необходима база за младите изследователи. Моето мнение е, че “Старобългарска читанка” в нейното дигитално издание поставя на нови основи изучаването на книжовното наследство от епохата на Средновековието.

В списъка от публикации на А. Бояджиев видно място заемат неговите теоретични търсения и практическят му опит при обработката на славянски паметници и отделни текстове с компютърни средства и представянето им в интернет. Несъмнено приносът на автора в тази област е значителен, като се започне от съставянето на добре структурирани библиографски бази данни, мине се през аналитично описание на средновековната ръкописна книга и се стигне до цялостното издание на паметници, придружено с речници и справочен апарат. Основно постижение е изграждането на дългогодишния проект “Репертоар на старобългарската литература и книжнина”, по отношение на който той проучва методите на аналитично описание на средновековните сборници, коментира и моделира разработките на електронни корпуси от ръкописни сбирки. Последователно са разгледани филологическите и софтуерните решения на проблемите по отношение на схемите на описанията в няколко негови студии на английски език, публикувани в сборници от международни конференции: “The Repertorium Initiative: Philological Practices and Markup Technologies, Computer Applications in Slavic Studies” (2006); “Constructing Repertorium 3.0. Another View of the TEI P5 Model for Medieval Manuscript Descriptions” (2009); “Guidelines to Repertorium Initiative XML Model for Manuscript Descriptions” (2012). Проектът, който се развива от 1995 г. досега с активното участие на А. Бояджиев, обхваща ръкописи от X до XVIII в. и цели изграждането на универсален информационен масив, който да позволява улеснен и бърз достъп както до самите

средновековни текстове (транскрибирани в Unicode), така и до изчерпателни научни метаданни за ръкописните книги, за произведенията и за авторите им. В рамките на проекта възникнаха редица международни инициативи и той бе включен в международния консорциум за кодиране на текстове *Text Encoding Initiative*, като за работата и за крайните резултати по отношение на славянските ръкописи А. Бояджиев имаше водеща роля. Искам да подчертая, че именно въз основа на публикациите му бяха изработени правила за описание на писменото културно наследство на кирилица, които от края на 2008–2009 г. бяха приети за международен стандарт. На него принадлежат правилата, по които славянските писмени източници се описват чрез езика XML (Extensive Markup Language), с който се маркират отделни (свободно избрани и без количествени ограничения) части от текст, като по този начин те стават достъпни за бързо и резултатно търсене. Системата за описание на славянски (в това число старобългарски) ръкописи бе напълно съобразена със световните тенденции в стандартизацията, нещо повече – даде възможност тя да бъде валидна не само за ръкописи, но за данни от различни други писмени извори. Българският оригинален принос се изразява в това, че всички особености на ръкописа, на текста и на езика могат да бъдат адекватно отразени и изобразени в интернет и той до голяма степен се дължи на А. Бояджиев. Особено важно значение има сумирането на принципите за кодиране на текстове и за структуриране на моделите за описание на различни по тип ръкописи в студията “Guidelines to Repertorium Initiative XML Model for Manuscript Descriptions” (2012), която всъщност представлява пълно практическо ръководство за електронна обработка на информацията от славянското ръкописно наследство. Показани са спецификите на славянската традиция и трудностите при нейното адекватно предаване, намерени са решения за приложение на компютърните средства при предаване на съдържанието на сборни ръкописи и на палимпсести от няколко слоя, както и отбелязването на същностни лингвистични особености на ръкописа като цяло и на отделния текст. По този начин в нашата съвременност славянските ръкописи станаха част от европейското културно наследство в световната мрежа.

Лингвистичната информация в електронните корпуси е обект на няколко изследвания на А. Бояджиев (в съавторство с Цв. Димитрова), представени за конкурса. В статията “The Linguistic Information in the Electronic Corpus of Old Slavonic Texts” (2008), “Сегментация на диахронните корпуси” (2011) и в “Historical Corpora of Bulgarian Language and Second Position Markers” (2014) се изтъква прилагането на единни стандарти при изработването и изграждането на електронни корпуси от

средновековни текстове. За пръв път се разграничават предимствата на електронното издание в сравнение с традиционните печатни издания, организацията на информацията особено по линия на сегментацията на текста. В публикациите се дават насоки за преодоляване на недостатъците в методиката при обичайните издания на текстове и се очертават нови възможности за изработването им с помощта на компютърната палеославистика.

Съчетаването на филологията със специализацията в областта на информационните технологии е отличителна черта на заниманията на А. Бояджиев. Продукцията му, отличаваща се с безспорна ерудиция и прецизност, е привлякла вниманието на специалистите в полето на дигиталната хуманитаристика в света и видим резултат от неговите постижения е мястото, което си извоюваха българските представители на палеославистиката в това поле. Не могат да се отминат без внимание редица негови участия в международни конференции и в работни срещи, на голяма част от които той е инициатор. Учредител е, председател и член на Комисията за компютърна обработка на ръкописи и старопечатни книги към Международния комитет на славистите (Committee of Slavists for the Computer-Supported Processing of Slavic Manuscripts and Early Printed Books) (1998 до сега), в която координира усилията на българските учени в тази насока. За неговия профил като преподавател в курсовете по история на езика и по компютърна лингвистика е характерно свързването на преподавания материал с практическото приложение на знанията и уменията за самостоятелно развитие на неговите магистранти и докторанти (17 на брой от 2002 г. досега). Дейността му включва също така съставяне на библиографии в печатен и в електронен формат, рецензии на новоизлезли монографии и сборници. Качествата му като учен, който стимулира нови проекти, дава нови идеи и подтиква към обновени решения в областта на лингвистиката и дигиталната хуманитаристика са безспорни. Като се основавам на всичко изложено дотук, напълно убедено ще гласувам за присъждане на научно звание ‘професор’ на кандидата в конкурса.

2.12.2016 г.
София

Проф. дфн Анисава Милтенова